

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון ק"ל, תשע"ט

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

פדה את בנו במטבעות גזולים

והסוחר העבירים הלאה ולא ניתן לאתרם. מיהר ראובן אל בית ההוראה ושטח את שאלותיו: א. האם כדיעבד יצא ידי חובת פדיון הבן? או שמא עליו לפדות את בנו שנית, בברכה כרת וכדין, והפעם בסלעים שיהיו שלו. ב. האם עליו לשלם לשמעון, מוכר כלי הכסף שממנו נגנבו מטבעות הכסף? את מחירן המלא או לפחות את החלק מן המחיר שלא שילם כבר לגנב.

עיקרי הנושא בהלכה

מאחר ששורש הנידון תלוי בשאלה האם מטבעות הכסף, ה"סלעים", שבהם התבצע הפדיון היו של הפודרה, ונהיו של הכהן, נעסוק תחילה בשאלה היסודית של קנייני הגזילה. כיצד קונה 'שינוי רשות' בגניבה?

כשהגנב מכר את הגניבה לפני יאוש

נחלקו אמוראים (בבא קמא קטו). במקרה שבו גנב מכר חפץ לאחר, ונתפס. שהסכמת הכל שהחפץ הגנוב חוזר לבעליו, שהרי הוא בעינו ולא נקנה מעולם לאחר, ונחלקו מול מי אמור הקונה התמים להתנהל: יש אמורים שהבעלים נוטלים את שלהם ומסתלקים מהעניין והרוכש יתנהל מול הגנב ויתבע ממנו להשיב לו את ממונו. ויש אמורים שתקנת השוק היא כדי שאנשים ינהלו חיי מסחר תקינים, שבמקרה כזה כשהבעלים באים ליטול את שלהם חייבים הם לפצות את הרוכש התמים ולהשיב לו את הסכום שהשקיע בחפץ שלהם. ואחר כך ישובו ויתנהלו הם מול הגנב לתבוע ממנו את הכסף שקיבל במרמה באמצעות החפץ שלהם.

שיטה זו האחרונה נפסקה להלכה בשולחן ערוך (סימן שנו סעיף ב), שמתקנת השוק ישנה הגנה על הלקוח, והבעלים שאמנם יכולים לתבוע את החפץ בחזרה, יצטרכו לפצות את הלקוח.

ואולם תקנה זו במקורה, לדעת המחבר, נעשתה רק במקום שבו הגנב לא היה מוכר ומפורסם, ולכן מן ההכרח להגן על הלקוחות התמימים בבואם לרכוש דברים בשוק החופשי. שונה ההלכה לפיכך, כאשר הגנב היה מוכר כאדם מפוקפק וגנב, במקרה כזה לדעת המחבר לא תקנו תקנה להגנה על הלקוחות שכן מצופה מהם לברר ביתר שאת ולא לסמוך על אדם מפוקפק כזה שהסחורה שברשותו הפעם אינה גנובה. במקרה כזה ישנה קצת פשיעה מצד הלקוח בכך שלא בירר את העניין מראש, ולא מוטל על הבעלים לפצותו בבואם ליטול את שלהם.

אך הרמ"א חולק בזה ולדעתו התקנה נתקנה גם בגנב מפורסם, כל עוד לא ידע הלקוח שהחפץ המסוים שקנה הוא חפץ גנוב. ולכן גם במקרה כזה, מאחר שלא היה ידוע לקונה שמדובר בסחורה גנובה, עשו תקנת השוק, והבעלים שרוצים לקבל בחזרה

ביתו של ראובן נמלא אורה. לאחר למעלה מתריסר שנות ציפייה, זכו הוא וביתו לחבוק למול טוב בן בכור. שנים של תפילות, תקוות ואכזבות, שוב תקוות ושוב אכזבות, ובסופו של תהליך הארת פנים נפלאה משמים, שכמו ניקזה את כל הרגשות מכל השנים לכמוסה אחת של שמחה וחרווה. ההרגשה הייתה נפלאה, הלל והודאה. והכל איחלו להם אך טוב ונחת מכאן וללא תאריך תפוגה.

מיד אחרי ברית המילה, החל ראובן, אברך משכמו ומעלה, שבמשך כל התקופה לא סרה מפניו צהלתו, באמונה איתנה ומחושלת שהיתה בו, בהכנות לקראת היום הגדול, יום השלושים, שבו יזכה לפדות את בנו.

פדיון הבן היא מצוה שאינה מזדמנת בכל יום, והיה ראובן מתכוונן בסילוודין, ביראה ובאהבה, מקדש את עצמו בלימוד התורה וקובע לעצמו שיעור בענייני פדיון הבן. בין היתר שמע שיעורים קצרים בעניין שו"י הכסף בזמננו והחליט לרכוש לצורך המצוה חמשת סלעים כסף בשיעור מהודר שעונה לכל הדרישות והשיטות.

חבר מסר לו מספר טלפון של זאב שהציג את עצמו כסוחר של כלי כסף. היו ברשותו מארזים של חמשה סלעים ככמה גדלים, וראובן שלא נרתע מכל מחיר שיושת עליו כשיבקש את הארזיה הגדולה, שכן כל חפציו לא ישוו במצוה האהובה שנתגלגלה ובאה לפתחו, הופתע לגלות שהמחיר זול בהרבה ממה שחשב. הוא ראה בכך עוד חיוך משמים, ומיהר לרכוש את המטבעות שהציע זאב.

מעמד הפדיון התקיים ברוב רושם, בכי השמחה שטף את פני הכל, הקרובים סעדו את סעודת המצוה, והחיים שבו למסלולם, לתורה ולתעודה. ביתר שאת וביתר עוז.

שיחה אקראית עם חבר ליד השטיבל, בערב של יום, שבוע לאחר פדיון הבן, הריצה את ראובן אל בית ההוראה לענייני ממונות. הא כיצד? החבר סיפר שראה בעיתון השכונתי מודעה מטעם משפחה שמכרה בביתה כלי כסף, ובה נאמר כי לפני כמה שבועות נגנבו מביתם פריטים רבים בגודל קטן, והם מבקשים את תשומת לב הציבור לאנשים שינסו למכור כלי כסף קטנים במחיר מול בצורה מחשירה. ברור היה שהגנב ינסה להיפטר מהסחורה במהירות האפשרית ולשם כך יצטרך להזויל את מחיר המכירה.

ראובן נדרר, מיד התקשר לבית המשפחה, ומפי אבי המשפחה, שמעון, התברר לו להותו שמטבעות הכסף המיוחרים שהוצעו ונמכרו לו בידי זאב הסוחר, הגיעו מאותה מגרה שהתרוקנה מתכולתה בידי זדים. המטבעות שבהם פדה את בנו, גנובים היו.

בשלב הראשון הודרו ראובן להתקשר לבית הכהן, אך לאחר שיחת הבהרה מנומסת התברר לו שהמטבעות, שערכן אכן היה גבוה מעל ומעבר למחיר ששילם, נפרו אצל סוחר במחיר הגון,

את החפץ, יצטרכו לפצות את הלקוח ולהתנהל אחר כך מול הגנב בתביעה להשבת דמי החפץ ששילמו ללקוחו.

יאוש ושינוי רשות

כל האמור עד עתה הוא רק כאשר מכר הגנב את החפץ הגנוב לפני שהבעלים התייאושו ממנו. שרק במצב זה החפץ עצמו שייך לבעלים והם באים ונוטלים אותו, וכל הדיון הוא סביב תקנת השוק שבעטיה יצטרכו הבעלים לפצות את הרוכש.

אך אם התייאושו הבעלים לפני המכירה, ורק אז בא הגנב ומכר את הסחורה, כזה נפסק להלכה שייאושו בצירוף עם שינוי רשות – העברת החפץ מרשותו של הגנב לרשות אחרת, היא רשות הקונה – קונה. כלומר שמאחר שהבעלים התייאושו מן החפץ, במעבר לרשות ממונית אחרת, החפץ יוצא לגמרי מרשות הבעלים.

המשמעות הפשוטה של יציאה זו מרשותם היא שכאשר נודע דבר הגניבה והמכירה, לא יוכלו הבעלים לתבוע מהקונה לתת להם את החפץ עצמו. הוא כבר אינו שלהם.

כל שנותר לדון במקרה כזה, האם יוכלו הבעלים להשיב לעצמם לפחות את דמי החפץ הגנוב: כמובן שאם יתפסו את הגנב עצמו יהיה ניתן לתבעו, אך במקרה שבו הגנב נעלם, ובה בעלים לתבוע את החפץ מידי הרוכש, נחלקו הראשונים:

לדעת הרמב"ם (גניבה פרק ה הלכה ג) והרמב"ן (מלחמות, סוכה יד: מדה"ד) מעיקר הדין היה צריך הרוכש שבשורה התחתונה נהנה מחפץ שהיה של הגנול, לשלם לו לפחות את דמי החפץ, אלא שמתקנת השוק להגן על הלקוחות התמימים שלא יצטרכו לחשוש ש"יפלו" למקרה כזה של כפל תשלומים, ולכן אינו משלם לבעלים כלום. אלא אם מדובר היה בגנב מפורסם שאו פשע הלקוח בכך שהאמין לו ואין תקנת השוק להגן עליו, ולכן ישלם שנית לגנול, ולימים אם יצליח לתבוע את הגנול – המוכר יוכל לתבוע ממנו את כספו בחזרה. כך או כך, החפץ עצמו יישאר ברשותו שכן נקנה לו ביאושו ושינוי רשות.

אך לדעת רש"י, ר"י בעל התוספות והרא"ש (הובאו בטור שם) אם קנה הלקוח את החפץ מידי הגנול לאחר יאושו, אין לו יותר שום עניין ואחריות מול הבעלים הגנול, לא זו בלבד שקנה את החפץ ואי אפשר להוציאו מידו, גם אין לו כל חובה או צורך לשפות את הגנול ברמים, גם אם המוכר לו היה גנב מפורסם, שכן מעיקר הדין אינו חייב דבר. השולחן ערוך (סימן שנג סעיף ג) פסק כדעת הרמב"ם והרמב"ן, והרמ"א חולק ומביא את דעת הראשונים הסוברים שלאחר יאושו ושינוי רשות לעולם אין הלקוח צריך ליתן דמים לגנול.

אם קנה במחיר זול משמעותית

בשיטת הראשונים סבברו שגם לאחר יאושו ושינוי רשות, עדיין ישנה חובת תשלומים על הקונה, ורק במקום שיש תקנת השוק פטרו אותו מלשלם לגנול את דמי החפץ שקנה, ובעצם לשלם תשלום כפול עד שיעשה דין עם הגנול. נחלקו הסמ"ע והש"ך.

לדעת הסמ"ע (סק"י) הסיבה לכך שלפי שיטה זו אין הקונה משלם לבעלים את מחיר החפץ, הוא שמתקנת השוק היא שהבעלים יצטרכו לפצות את הלקוח, ומאחר שכן אין שום ענין שהוא ישלם להם והם ישלמו לו את כספו בחזרה. אך להסתכלות זו על פני הדברים ישנה השלכה חשובה – כאשר הגנב מכר את החפץ במחיר מוזל ממחירו בשוק, כפי שבדרך כלל גנבים נוטים לעשות, נמצא שעל ההפרש בין המחיר ששילם הרוכש בפועל ובין המחיר שאותו היה אמור לשלם לו היה קונה את החפץ מהבעלים, אין כלל תקנת השוק, ולכן את הפער הזה במחיר יצטרך הרוכש לשלם לבעלים.

אך הש"ך (סק"ה) חולק וסובר שהטעם שאין הקונה משלם לבעלים אינו משום תקנת השוק והעובדה שאין טעם להחזיר את הרמים הלוך ושוב בין הקונה והבעלים, אלא שגם לפי המחבר, אם לא מדובר בגנב מפורסם, אין כלל חובת על הקונה לאחר יאושו לשלם לבעלים הגנול, לא את החפץ עצמו ולא דמים.

וראיה לדבריו הביא מההלכה (סימן לו סעיף יז) שבעוד שכאשר מכר הגנול שדה גזולה, אין הגנול יכול להעיד עליה שהרי הוא נוגע בדבר שיכול להוציאה מידי הרוכש, כאשר מכר

הגנול טלית, יכול הגנול להעיד עליה שהרי קנאה הלוקה ביאושו ושינוי רשות ושוב אין הבעלים המקורי נוגע בדבר. מכאן ברור שהקונה אינו חייב לשלם אפילו את ההפרש בין מחיר הרכישה למחיר השוק לבעלים הגנול, שאם כן היה חייב, ודאי נחשב הבעלים נוגע בדבר ומדוע כשר הוא להעיד על הטלית.

רק במקרה של גנב מפורסם, סוברים פוסקים אלו, לדעת הש"ך, שחייב להחזיר לבעלים, כי רכישה מגנב מפורסם היא עצמה מעשה מפוקפק ואינו נחשב שינוי רשות גמור, כי עצם שינוי הרשות והחלפת הידים הנו, בחטא יסודה.

לסיכום: קנה מגנב לאחר יאושו הבעלים, גוף החפץ נעשה שלו, ונחלקו האחרונים בשיטת הרמב"ם אם כאשר קנה מגנב שאינו מפורסם חייב להחזיר לגנול את ההפרש בין מחיר הרכישה למחיר השוק, או שרק כאשר קנה מגנב מפורסם משלם לגנול הפרש זה.

כשהבעלים התייאושו לאחר המכירה

נחלקו אמוראים מה הדין כאשר סדר הדברים היה הפוך, תחילה מכר הגנול את החפץ הגזול ונעשה שינוי רשות, ואחר כך התייאושו הבעלים. יש שסבר שאין הברל בסדר הדברים וברגע שישנם גם יאושו וגם שינוי רשות, הרי יצא החפץ מידי הגנול לגמרי, והמחזיק בו קנה. ויש שסבר שרק כאשר נעשה שינוי הרשות לאחר שנתייאושו הבעלים קונה, אך מה שנעשה קודם יאושו, הרי בא לידו באיסור ואינו קונה.

וכשיטה זו האחרונה פסק הרא"ש (בבא קמא פרק י סימן יח) שבמצב כזה יכול הבעלים הגנול לבוא ולהוציא את החפץ מידי הרוכש. אך הרמב"ם (גזילה פרק ב הלכה ג וגניבה פרק ה הלכה ג) כתב שאם נתייאושו הבעלים בין לפני המכירה או הנתינה ובין לאחריה, קנה הלוקה את החפץ ביאושו ושינוי רשות ואין הבעלים המקורי יכול ליטול אותה מידי. וכן נחלקו בזה השו"ע והרמ"א (סימן שנג בעיף ג) שהמחבר פסק כהרמב"ם והרמ"א מביא דעת החולקים שלא קנה ביאושו שאחר שינוי רשות.

המקדש אשה בחפץ גזול

לגבי קנייה ביאושו בלבד, כתב הטור (שם סעיף ג), וכן הוא ברא"ש ב"ק פרק ז סימן ב) שהרבר מוטל בספק, ואנו נוקטים לחומרא בספק של אשת איש. ולכן מי שגנב חפץ והתייאושו הבעלים ממנו, והלך ונתן אותו לאשה ככסף קידושין, האשה מקודשת מספק שאולי היאושו לברו הקנה את החפץ לגזול ונמצא שנתן כסף קידושין משלו לאשה. והבית יוסף (שם) תמה על מקור דין זה.

תמהים האחרונים שאף אם נניח שייאושו בפני עצמו אינו קונה, מכל מקום הייתה האשה אמורה להיות מקודשת, שהרי ברגע שקיבלה את החפץ לידה ישנו כאן גם שינוי רשות, וודאי שקנה. כך ביאר גם המגיד משנה (אישות פרק ה הלכה ז) את דינו של הרמב"ם שהמקדש אשה בגזול או בגניבה, אם נתייאושו הבעלים הרי זו מקודשת. וביאר שעל אף שייאושו לברו אינו קונה בדרך כלל, כאן ישנו גם שינוי רשות ולכן חלו הקידושין.

על סברא זו הקשה בקצות החושן (שם סק"א) שאמנם נבין מדוע נקנה החפץ הגזול לאשה, אבל עדיין לא נבין איך יחולו הקידושין. שהרי כדי לעשות קנין קידושין אין די בכך שלאשה תהיה טבעת משלה, אלא צריך שתהיה הטבעת של המקדש ושתבוא מידו לידה, ואם כן לכאורה לא מספיק מה שלאחר שינוי הרשות והעברת החפץ מידי המקדש לידה האשה נקנה לה החפץ ביאושו ושינוי רשות, אלא צריך שהחפץ ייקנה תחילה למקדש, ואצלו עדיין לא היה שינוי רשות, ונמצא שזכתה בחפץ שלא היה שייך כלל למקדש, ואיך תתקדש לו בזה?

מסביר הקצות את הדברים ותולה אותם במחלוקת הרמב"ם והרא"ש שהבאנו: לגבי הקדש, מצאנו בגמרא (גיטין נה:) שגנב וגזול שהקדישו, ההקדש חל. וביאר הרשב"א שם שאף שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, אך בגלל שכשהרבר נעשה של הקדש משתנה שמו, הרי יש כאן יאושו ושינוי השם וקונה. ואף ששינוי השם נעשה רק לאחר כניסת החפץ לרשות הקדש, ונמצא שמעולם לא היה החפץ של המקדש, הרי כניסתו והקדשו "באים כאחד". דהיינו שעצם העברת החפץ מידי הגזול להקדש יוצרת קנין גזילה של 'שינוי השם' המפיק

אותו מרשות הבעלים המקורי, אלא שיש כאן כעין סתירה, שהרי בשעה שמשנתנה השם 'להקדש' החפץ כבר בהכרח ברשות ההקדש, וכיצד נאמר שכבר זכה בו הגזולן קודם לכן כדי שיוכל להקדישו. לזה יישב הרשב"א שרואים את הרבר כאילו זכית הגזולן והכניסה לרשות ההקדש נעשים שניהם בבת אחת ואין אחד שקודם לשני, ולכן נחשב שהגזולן מעביר את החפץ להקדש כבעלים גמור.

אך האם רעיון זה של "באים כאחד" יכול לעבור גם בצירוף זה של ייאוש ושינוי רשות? תלוי איך מסתכלים על צורת פעולתם של הייאוש ושינוי הרשות. אם ייאוש ושינוי רשות עובדים רק לפי הסדר הזה, ייאוש ואחריו שינוי רשות, הרי שאין הם עצמם סיבת הקניין, אלא שכשנכנס דבר לרשות לאחר ייאוש, אינו צריך להחזירו כי בהיתר בא לידו. כך סבר כזכור הרא"ש, ולכן דרעתו אי אפשר לצרף בקידושין את שינוי הרשות, כיוון ששינוי רשות הוא רק מבטל את החיוב להשיב מפני שבאיסור בא לידו, ואינו מעשה קניין שיכול לזכות גם עבור הגזולן שניתן יהיה לומר לגביו שבשעה שקנתה האשה המתקדשת קנה גם המקדש הגזולן ומדין "באים כאחד", שהרי כלפי הגזולן באיסור בא לידו, ולא שייך להחשיב כאילו הגזולן נתן למתקדשת דבר שלו. לכן דן הרא"ש רק מצד הספק שאולי ייאוש לבד קונה, ומחמיר מספק.

אבל לדעת הרמב"ם שייאוש ושינוי רשות עובדים גם בסדר הפוך, הרי ברור ששינוי רשות אינו מקבל את כוחו מן הסברא שהחפץ בא לידו בהיתר, אלא שדין הוא בקנייני גזילה שכאשר ישנם גם יאוש וגם שינוי רשות, החפץ יוצא מרשות הבעלים המקורי, ולכן מתאים לומר על קנין זה 'באים כאחד' ולכן לשיטתו כאשר מקדש הגזולן בגזילה, הוא קונה את החפץ ומקנה אותו לאשה בפעולה אחת, והרי היא מקודשת.

הנתיבות המשפט (סימן שמח סק"א) מסביר את הדין שהאשה מקודשת, בדרך אחרת: גם אם הגזולן עצמו לא קנה את החפץ שהרי אצלו עדיין לא היה שינוי רשות, ולא נחיל כאן את החידוש של "באים כאחד", עדיין יחולו הקידושים. כי מאחר שלאשה כבר מותר ליהנות מהחפץ, שהרי אליה הוא הגיע כבר לאחר ייאוש ושינוי רשות, אם כן היא מתקדשת בגלל שהמקדש הוא שהעניק לה את ההנאה הזו שלא הייתה לה קודם לכן. ובצורה זו, אין צורך שתהיה לו בעלות מראש על החפץ, וכמו שמצאנו (ר"ן קידושין כג. מדה"ר) לגבי מי שקידש בחליפי איסור הנאה שאסורים עליו אך מותרים עליה, שמקודשת, ודימו זאת הראשונים למי שמקדש אשה בהנאה שידבר בשבילה עם השלטונות. כלומר שעל אף שלא עבר ממון ממשי ממנו אליה, שהרי לא היה הממון שלו, בכל זאת מתקדשת כי ההנאה שקיבלה ממנו שווה לה פרוטה ויותר.

סיכום מחלוקתם הנוגע לנו: לדעת הקצות נחלקו הראשונים אם הגזולן עצמו קונה בשינוי רשות שלאחריו ייאוש, ולדעת הנתיבות אפשר שהגזולן עצמו אינו קונה לכולי עלמא, ובכל זאת בקידושין תהיה מקודשת. ויש לציין כי אפשר שהקצות לא נחלק בעיקר הדין שניתן לקדש ברמי ההנאה וכמבואר בר"ן, אלא שהקצות סבר שמן הסתם אנו מניחים שכוננת המקדש היא לקדש בערך הממון שהוא נותן למתקדשת, ולא בהנאה שהעמיד לפניה שתוכל היא לזכות בעצמה בחפץ.

כשהגזולן רוצה לפדות את בנו

בנידון שלפנינו, אם היה הגנב עצמו רוצה לפדות את בנו, אזי אם בא לעשות זאת קודם ייאוש, המטבעות עדיין אינן שלו, והכהן לא זוכה בהם, ולכן ודאי לא היה חל פדיון. וּמאחר שהכהן מקבל את המטבעות משום מצוות פדיון הבן, אפילו לדעת השו"ע (סימן ס' סעיף א) שגם במתנה שהתבררה כגזולה יש תקנת השוק להשיב את ערך מתנה למקבל המתנה, ומשום שמתנות בדרך כלל אינם ניתנות 'סתם', אלא כתמורה על שהקדים המקבל לעשות איזה טובה לנותן, ומשכך יש לפצות את המקבל בערך המתנה, אך בפדיון הבן שהכהן מקבל את מעות הפדיון מחמת המצווה ולא כתמורה לשום דבר, לא שייך תקנת השוק והנגזול גובה את מעות הפדיון בלי לשלם את ערכם לכהן המקבל.

והנה אילו היה בא לפדות את בנו לאחר שקנה בקנייני גזילה של ייאוש ושינוי רשות, אפילו שמעות הפדיון כבר נקנו לגזולן, לדעת המחבר אם הגזולן מפורסם חייב הכהן המקבל להשיב את דמי המעות לנגזול, אולם בגזולן שאינו מפורסם לדעת הש"ך זכה הכהן במעות הפדיון לגמרי, אך לדעת הסמ"ע כיון שלא הוציא הכהן בעבור מעות הפדיון משל עצמו, חייב הכהן לשלם את דמי מעות הפירעון לנגזול, ונמצא שהכהן לא קיבל שום הרווחה. אבל דעת הרמ"א שבכל גיונא

הקונה או מקבל מהגזולן לאחר ייאוש ושינוי רשות אינו חייב להשיב דמים לנגזול.

אכן באופן שרק הייאוש היה ברשות הגזולן, והשינוי רשות נעשה רק כעת בהעברת מעות הפדיון לירי כהן, יהיה הפדיון תלוי לדעת הקצות החושן במחלוקת הרמב"ם והרא"ש, שאם מועיל שינוי הרשות להקנות את המטבעות לגזולן וממנו 'כאחד' לכהן, הרי היה כאן פדיון. ואם לאו, נמצא שהגזולן לא פדה את בנו למרות שהכהן זכה במטבעות. ולפי דעת ה'נתיבות' גם כאן יהיה מתאים לומר כמו בקידושין, שאף שלא נקנו המטבעות לגזולן, מכל מקום הוא זה שהמציא הנאה בשווי חמש סלעים לכהן והרי בנו פדוי. וּבאמת מצאנו עוד שדי בפדיון הבן בהנאה שוות ערך, כמבואר בקידושין (ת.ה) שכהן יכול ליטול חפץ פחות ולומר 'לירידי ערך, כמבואר בקידושין (ת.ה) שכהן יכול ליטול חפץ פחות ולומר 'לירידי ערך, מצד שני שם אותה הנאה פחותה הגיעה למעשה מידי הסלעים בעניינינו הרי בכל אופן ההנאה היא בערך מלא של חמשה סלעים.

לאמתו של דבר, יתכן שבפדיון הבן יודה גם ה'קצות' שאין דין שצריך דוקא נתינה, ולכן אף שלא קנה הגזולן, בנו פדוי באותם סלעים שזכה בהם הכהן.

כשהקונה פודה את בנו

במקרה שלפנינו, רכש ראובן מידי הגזולן את מטבעות הכסף ופדה בהם את בנו. אך כשרכש את המטבעות עדיין לא נודע לבעלים המקורי דבר הפריצה לרשותו, וריקון המגירה מכל תוכנה התברר רק כעבור כמה ימים.

על אף ששאלת בעלותו של ראובן על המטבעות בבוקר יום הפדיון, תלויה במחלוקת הפוסקים. שלדעת הרמב"ם וההולכים בשיטתו כיוון שסוף סוף היה ייאוש ושינוי רשות לפני הפדיון, זכה ראובן במטבעות ופדה את בנו כדת וכדין. ואילו לדעת הרא"ש וההולכים בשיטתו מאחר ששינוי הרשות היה לפני הייאוש, לא זכה ראובן במטבעות. בכל זאת נראה כי הפדיון עצמו חל לרבירי כולם, שכן מאחר שהגיעו המטבעות לירי הכהן, זכה בגוף המטבעות כי שינוי רשות זה, הוא כבר לאחר ייאוש, ולכן הפדיון חל כדיון כמבואר לעיל. ומלבד מה שיש לציין שגם באופן שרק הכהן זוכה במטבעות הרי באנו למחלוקת הקצות והנתיבות האם כאשר הפודה לא היה בעלים על המטבעות, הוא יכול לפדות בהנאה שהביא לכהן את המטבעות לזכות בהם.

והנה בפשטות נראה שכל זה הוא לדעת הש"ך בדעת השו"ע שאם קנה מגנב שאינו מפורסם אין על המקבל חיוב לפדות את הגולה בדמים, אך לדעת הרמ"א שאפילו מגנב מפורסם אינו חייב בהשבת דמים, אך לדעת הסמ"ע בדעת השו"ע לכאורה אפילו שהכהן זכה בגולה הוא חייב להשיב את דמיה, אם כן, נמצא שהכהן לא קיבל מידי בפדיון, וממילא לא חל הפדיון.

אולם נראה יותר לומר שאפילו לדעת הסמ"ע שהדבר תלוי בתקנת השוק ואם קיבל את החפץ הגזול בהוולה צריך הקונה להשלים ולתת את הפער ממחיר הרכישה למחיר השוק לבעלים הנגזול, במקרה שלפנינו כיון שהכהן שקיבל את הסלעים קיבל את שוויים המלא מאת האב הפודה ששילם על המטבעות, נמצא שאילו היה הנגזול יכול ליטול ממון מהכהן והפדיון לא היה חל, היה האב הפודה מפסיד את כל דמיה, ועל כן נראה שתקנת השוק כוללת גם את האב הפודה שהמטבעות נקנו על ידו, שבכלל התקנה שגם הוא לא יפסיד את מעותיו, דויל בתר טעמא של תקנת השוק, ועל אף שעיקרו של התקנה עוסק בלוקח או המקבל האחרון של החפץ, מכל מקום יש לכלול בזה שהאב הפודה לא יפסיד.

ויתר על כן, אפילו אם יש צורך להשיב לבעלים את דמיה, נראה שבאופן זה היה הדבר חל על האב הפודה ולא על הכהן המקבל, שהרי לא מצינו שיהיו חייבים להשיב לנגזול אלא באופן שהחפץ הגיע לירי הלוקח האחרון לפני ייאוש, משא"כ לאחר ייאוש שכבר נוסף עליו שינוי רשות (של האב הפודה), במקרה כזה לאור שהאב מעביר את הסלעים, גם חיוב דמים יכול שיחול עליו ולא על הכהן המקבל.

וכן נראה מסברא עוד במקרה שהחפץ הגזול נמצא בידי הקונה במשך שנים רבות, ולאחר מכן הוא נותנו במתנה לאדם אחר, שאם כעת יקפוץ עליו רגזו של הנגזול לא יוכל לדרוש ממנו דמים על החפץ רק מצד שהוא קיבלם ללא דמים, לאחר שכבר זכה בהם הנותן שקנה את החפץ בשווי המלא, והרי ממנו לא היה יכול להוציא.

ואם כי יש עדיין מקום לדון בדבר ולדקדק בדברי הרמב"ם והפוסקים שאחריו שלא חילק בזה, וכתבו כסתמא שאין היאוש והשינוי

י, ג) שאינו יכול לברך על המצווה. חמור מכך כאשר גמר הקנין גזילה נעשית דווקא במסירה לידי הכהן, והיינו כשבקבלת הכהן נגמר הקנין גזילה על ידי 'שינוי רשות', בזה לא זו בלבד שאינו יכול לברך, אלא גם בעיקר חיוב המצווה לא יצא שזו ממש מצווה הבאה בעבירה, וכמבואר כל זה בשו"ע (או"ח תרמ"ט סעיף א). (וע"ע במה שנתבאר בענין זה ב'מכתלי בית הדין' חלק א סימן ס).

אך בנדון שלפנינו שהפורה הוא הלוקח מיד הגולן, כתב הקרבן נתנאל (פסחים פרק ב סימן יח אות מ) ברעת הרא"ש (שם) שאף שמצאנו שאין יוצאים ידי חובה במצה גזולה שהרי זו מצוה הבאה בעבירה, ורעת הרא"ש (סוכה פרק ג סוף סימן ג) שפסולה מן התורה, מכל מקום כתב בארחות חיים (מובא בבית יוסף סימן תרמ"ט סעיף א) שמצוה הבאה בעבירה אינה אלא לגנב ולגולן עצמו, אבל לאחרים כשר וגם מותר לברך עליה, והובא שיטה זו ברעת 'יש מי שאומר' בשו"ע (שם). ולכן במקרה שלפנינו לא שייך לומר על הפדיון שבוצע בידי הקונה שתהיה בו בעיה של מצוה הבאה בעבירה, אמנם לכתחילה ראוי לקחת מעות אחרות שכן יש לחוש לשיטה הראשונה בשו"ע (שם) שהובאה לעיל שאין לברך גם למי שאינו הגולן בעצמו. וועיי' במשנ"ב (שם ס"ק ו) מחלוקת הפוסקים האם יש חילוק בזה בין לאחר יאוש וקורם יאוש.

וזה דבר המשפט

• הקונה מן הגולן ופרה במטבעות אלו, אם נתנם לכהן לפני שנתיאשו הבעלים, המטבעות עצמם צריכים לחזור לידי הבעלים, וגם אין בזה 'תקנת השוק' לטובת הכהן שקיבל את המטבעות, ממילא הפדיון לא חל. [וזאת מלבד החיסרון של מצווה הבאה בעבירה].

• אם נתנם האב הפורה לאחר ייאוש, וזכה הכהן במטבעות הפדיון. לרעת הרמ"א ולרעת הש"ך ברעת השו"ע זכה הכהן לגמרי. גם לרעת הסמ"ע ברעת השו"ע מסתבר שבאופן זה הכהן אינו חייב להשיב את דמי המטבעות. ועכ"פ להלכה נראה שהפדיון חל.

• דעת הארחות חיים דאף שהמעות הגיעו

לידי האב הפורה על ידי עבירת הגזילה,

מכל מקום אין חסרון של מצוה הבאה

בעבירה אלא בעובר העבירה (גנב

וגולן) עצמו, שאינו יכול לקיים

בה מצווה גם לאחר שנקנו לו

המעות, אך האב הלוקח מן

הגולן, אינו בכלל העבירה ויצא

ידי חובתו וגם יכול לברך על

קיום המצווה, אמנם יש חולקים

שאפילו לאחר שנעשו קניני

גזילה אפילו לאדם אחר שאינו

הגולן אסור לברך על קיום

המצווה הבאה בעבירה. ועוד

הם סוברים שאם הקנין גזילה

חל בעצם הנתינה לכהן ומכח

קנין 'שינוי רשות', כלל לא

חל הפדיון שזה ממש

מצווה הבאה בעבירה

שכעת מפקיעים את

הבעלות מהגולן,

ויש להחמיר.

רשות קונין לגמרי, ולכן חייבים להשיב את הדמים, וממילא יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר שדעתם היתה שגם הכהן צריך להשיב דמיהם, מכל מקום לעניין הלכה כיון שלרעת הרמ"א והש"ך בוודאי חל הפדיון, וגם לרעת הסמ"ע לא הוברר להדיא להיפך מזה, נראה שהפדיון חל.

מצוה הבאה בעבירה

אחרי שהבהרנו את הצד הקנייני, נשוב ונתבונן בבעיה מזווית אחרת:

רבי אליהו אייזנשטט היה רבה של קהילת דרצ'קה ותלמידו של הכתב סופר, והנה אירע מקרה בקהילתו שבו היה מעשה הפדיון כרוך באיסור ריבית, הכהן והאב הפודה התייעצו מראש עם הרב המקומי, אך אחרי שנפסק להם שאסור לעשות את המעשה בצורה שבה תכננו לעשותו, החליטו להתעלם מהפסק ופרו את הבן תוך שהם עוברים על איסור ריבית רחמנא ליצלן (במסגרת מאמרנו זה לא נכנסנו לפרט כיצד נכרכה ריבית בפדיון, ונאמר רק את הנוגע לעניין שלפנינו שהייתה זו ריבית גמורה, כפי שמאריך הכתב סופר לבאר בתשובתו. הערה חשובה מתבררת שם בתוך דבריו והיא שאף לפי אותן שיטות שריבית קצוצה לצורך קיום מצוה לא נאסרה, מודים כולם שכל זה רק כאשר האפשרות היחידה להשיג את הכסף היא ההלוואה בריבית אך במקרה המדובר היה לאב הפודה שווה כסף זמין, ויכל לפדות גם בלי הלוואת הריבית. ועוד, שעל הכהן המצווה אינה מוטלת ואת חלקו באיסור הריבית היא אינה מתירה, כך שהאב עובר גם על לפני עוור לא תתן ממשול).

הרב הגיש את משפטם לפני רבו הכתב סופר (יורה דעה סימן קמו) שהסכים עם הוראת תלמידו הראשונה שאסור לבצע את פדיון הבן בצורה זו, והוסיף שמאחר שכל הפדיון התאפשר רק באמצעות איסור ריבית, הרי זו מצוה הבאה בעבירה ואף בדיעבד לא יצא ידי חובתו [בגדרי מצוה הבאה בעבירה הארכנו ב'מכתלי בית הדין' בעבר, ראו בחלק א' סימנים ס-סא]. ולכן על האב לפדות את בנו בשנית, ואף על הברכה יצטרך לחזור כי לא קיים את המצווה בפעם הראשונה. הכתב סופר חוזר ומדגיש כי גם אם איסור הריבית היה ריבית דרבנן, וגם אם נאמר שבמצווה הבאה בעבירה ררבנן כן יוצאים ידי חובה מדאורייתא, ורק מדרבנן חייבים לחזור ולפדות את הבן, עדיין ישנה כאן מצות פדיון הבן מדרבנן ויש לברך עליה, שאין החיוב בה פחות מחיוב מצוות דרבנן כקריאת המגילה והדלקת נר חנוכה שאנו מברכים עליהן.

ואולם, חידש הכתב סופר שאם הכהן לא מעוניין לגבות את הריבית, ומתברר שהעדיף את המצווה וכל הסיכום הממוני נעשה על ידם בשגגה, אגן שהדי שהעדיפו מראש להקנות בצורה שאינה מחייבת ריבית ואפשר להכשיר את הפדיון למפרע, בלי לעשות מעשה פדיון חדש. אך מכל מקום ראוי שלא יסמכו על כך, וגם באופן כזה יחזור ויעשו מעשה פדיון, אך בלא ברכה. מאחר שפדיון שני זה אינו מעיקר הדין אלא רק בבחינת 'מהיות טוב אל תקרי רע', מתיר הכתב סופר לבצע את הפדיון הזה במתנה על מנת להחזיר שכן עיקר העניין הוא מעשה הנתינה, ובעיקר הדין אנו סומכים על הפדיון הראשון, לאחר שהוברר שלא היו מעוניינים בריבית.

מצוה הבאה בעבירה גזילה

משהוברר שגם בפדיון הבן ישנה בעיה של מצוה הבאה בעבירה כאשר מקור המעות והעברתם מיד ליד כרוכה בעבירה, עלינו לדון שגם הפורה את בנו במעות גזולות עושה מצוה הבאה בעבירה, ואף לפי השיטות שהמעות כבר נקנו לו, חרפת מצוה הבאה בעבירה לא סרה גם לאחר הקנין, ועדיין הוא בגדר 'בוצע ברכך נאץ השם' (תהלים

מודעה רבה לאורייתא

הגנו שמורים לבישר על חופעת כרך נוסף בסדר 'מכתלי בית הדין',

כמעשהו בראשונה כך מעשהו בשניה,

עשרות פסקי דין נבחרים בדיני ממונות הלכה למעשה,

מוגשים בשפה ברורה השווה לכל נפש

בטל': 1800-22-55-66

